TIENDE EDITIE VAN INTERNATIONAL CONFERENCE ON URBAN DRAINAGE

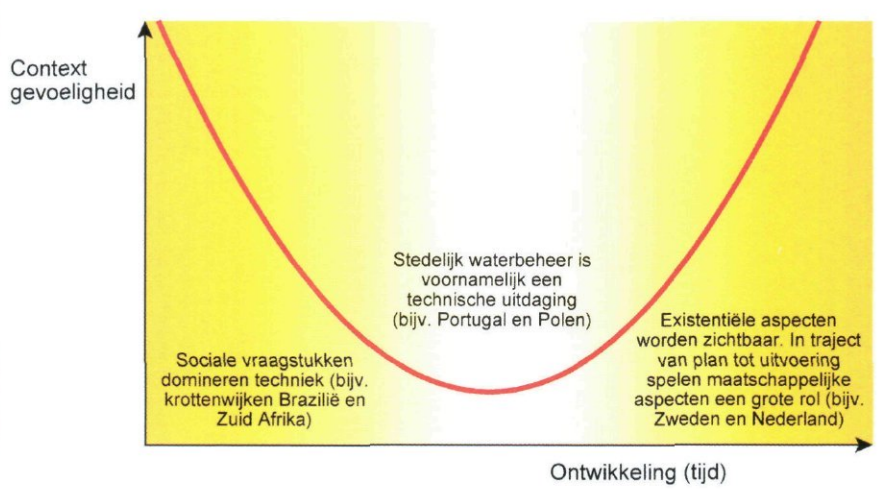
Stedelijk water en de maatschappij

Van 21 tot en met 26 augustus vond in Kopenhagen de tiende internationale conferentie over 'urban drainage' plaats. Dit is dé conferentie over stedelijk waterbeheer. Deze vindt eens in de drie jaar plaats. Circa 500 wetenschappers en mensen uit de praktijk vanuit alle werelddelen informeren elkaar over de voortgang die zij boeken op het gebied van riolering en stedelijk water. Dit verslag gaat niet over de gehele conferentie. Het richt zich op stedelijk water en de maatschappij. Dit jaar was voor het eerst 'Urban Water & Society' als volwaardig onderdeel opgenomen in het programma. Het was een experiment, want stedelijk waterbeheer wordt nog steeds vooral gezien als een technische uitdaging. Over dit onderwerp waren zeven sessies te volgen, die volle zalen trokken.

De verbazing was groot. Richard Ashley van Sheffield University vertelde dat hij in 1999 tijdens de achtste ICUD-bijeenkomst in Sydney voor zijn voordracht over maatschappelijke aspecten van stedelijk waterbeheer slechts twaalf mensen in de zaal aantrof. Nu zaten de zalen vol. Steeds duidelijker wordt - en dat geldt wereldwijd - dat als de aandacht beperkt wordt tot ondergrondse activiteiten en problemen 'end of pipe' worden aangepakt, stedelijke vraagstukken voornamelijk vragen om technische optimalisatie. Als het gaat om zichtbaar water en ook bronmaatregelen worden genomen, wordt het echter steeds belangrijker maatschappelijke aspecten in beschouwing te nemen. Overal, zeker in rijkere landen, worden veel plannen gemaakt die niet verder komen dan de boekenplank. Ze worden gewoonweg nooit uitgevoerd.

De sessies bij 'water en maatschappij' gingen onder andere over institutionele en sociaal-economische aspecten, besluitvorming, participatie van bewoners, perceptie van risico's en de geschiedenis van stedelijk water. Dat deelnemers aan de conferentie bijdragen indienden over de geschiedenis was een verrassing. Achteraf gezien is het logisch en zeer waardevol. Hegel heeft ooit gezegd: "Het enige dat we van de geschiedenis leren is dat we niets van de geschiedenis leren." Door zich te verdiepen in de geschiedenis van het stedelijke water, kan worden voorkomen dat we fouten uit het verleden herhalen. We leggen stelsels aan met lange levensduur zónder een beeld te hebben van wat de samenleving op termijn vraagt. Bewuster omgaan met samenlevingsaspecten vraagt adaptieve systemen die flexibel op de veranderende behoefte inspelen.

Afb. 1: Het verloop van de contextgevoeligheid als functie van de ontwikkeling van het stedelijke gebied.

Ontwikkeling in de tijd

De maatschappelijke dimensie van stedelijk waterbeheer is niet altijd in beeld. Het is ook niet altijd even hard nodig. Een fundamentele verandering van de stedelijke ontwatering vraagt een andere betrokkenheid van de bewoners dan het vervangen van het riool. Het blijkt ook dat verschillen bestaan tussen de landen. Afbeelding 1 geeft een patroon weer dat we tijdens het congres ontdekten. Op de horizontale as staat de mate van ontwikkeling van een stedelijk gebied. Aan het begin staan de ontwikkelingslanden, met primaire waterzorg. Rechts staan de rijke landen, waar stedelijk water wordt ingepast als belangrijk element van de omgevingskwaliteit. Op de verticale as staat de contextgevoeligheid. Dat wil zeggen: de mate waarin het al dan niet succesvol implementeren van watermaatregelen afhankelijk is van maatschappelijke processen.

Afbeelding 1 laat zien dat in ontwikkelingslanden de afhankelijkheid van processen in de context groot is. Wie daar infrastructuur aanlegt zonder gevoel voor maatschappelijke processen, slaat de plank volledig mis. Het is de kunst in dit soort gebieden basisvoorzieningen aan te brengen voor drinkwater en afvalwater voor en met de mensen die er wonen. De inzet is het redden van mensenlevens. Vooral in sloppenwijken, zoals in Brazilië en Zuid-Afrika, is de aandacht gericht op volksgezondheid, werkgelegenheid en educatie.

In de gebieden tussen onontwikkeld en ontwikkeld, of anders geformuleerd tussen arm en rijk, lijkt het alsof riolering en stedelijk water los komen van de context. De basishobbel is genomen en het uitbouwen van voorzieningen voor drinkwater en afvalwater vraagt vooral om goede organisatie. Dat blijkt vooral uit presentaties uit Portugal en Polen. De inzet is om met de beperkte financiële middelen zoveel mogelijk plannen te realiseren in de praktijk. Vaak zijn er minder beperkende regels dan in de rijkere gebieden en is de democratie minder diep geworteld. Er kan meer. De presentaties tijdens de conferentie toonden aan dat ze in die landen de kennis goed organiseren en in staat zijn te leren van fouten in andere landen. De voortgang die ze boeken, is indrukwekkend.

In landen als Zweden en Nederland ervaren we wederom een grote contextgevoeligheid. Er is veel beleid, vooral op het gebied van aan de bron behandelen van regenwater en de kwaliteit van oppervlaktewater én er lopen zoveel processen door

De omstandigheden in Sweet Home Farm, Phillippi (Kaapstad), in de winterperiode als de grondwaterstanden hoog zijn (foto: Kevin Winter, Universiteit van Kaapstad).

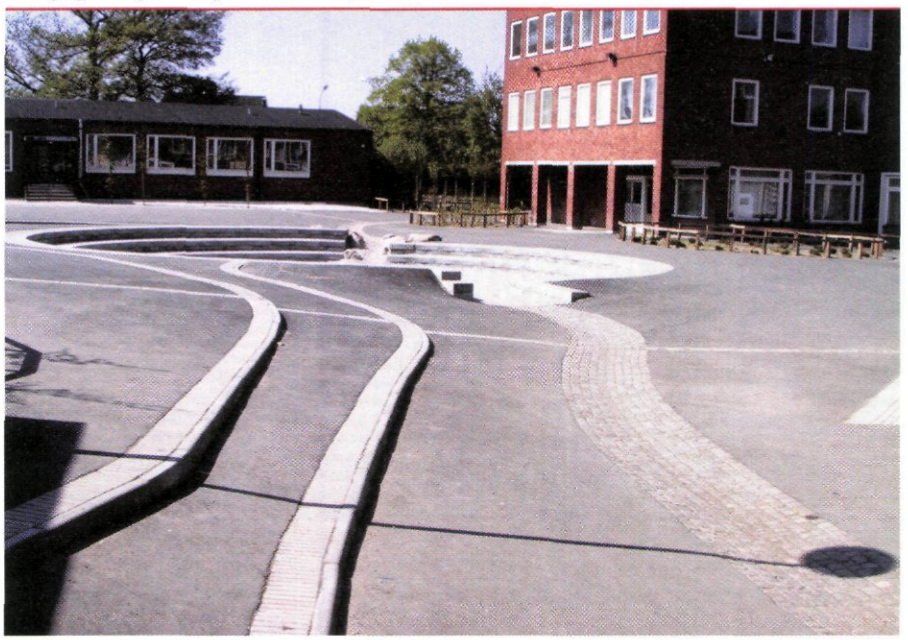
elkaar dat het moeilijk is door de bomen het bos te zien. Bovendien worden existentiële vragen opgeworpen door betrokkenen als 'wie ben ik?' en 'wat doe ik?' en vervlochten met paradigma's over duurzaamheid en verantwoordelijkheid. Het buiten beschouwing laten van de maatschappelijke context resulteert in grote teleurstellingen bij de stap van plan naar uitvoering.

Ontwikkelingslanden

Een voorbeeld uit de sloppenwijken van Zuid-Brazilië maakt duidelijk dat het moeilijk is om vorm te geven aan rivierbeheer. Waar we in Nederland in het kader van riviermorfologie praten over grind, zand en slib, wordt daar gesproken over afval. Riviertjes slingeren zich door grote hoeveelheden huishoudelijk afval. Waarom zijn de mensen die daar wonen zo weinig betrokken bij milieuvraagstukken? Het antwoord laat zich raden, maar het maakt wel duidelijk dat een nauwe technische focus op riviertechnische vragen niet volstaat. Eenzelfde beeld leveren de sloppenwijken van Kaapstad.

Een emotioneel betoog werd gehouden door Neil Armitage van de Universiteit van Kaapstad. In de sloppenwijken van Kaapstad is bijna de helft van de zwangere vrouwen besmet met het HIV-virus en ook daar zien we een fatalistische houding bij mensen als het gaat om milieuvraagstukken. Een groot probleem aldaar is het grijswater. Mensen bevuilen het eigen nest door niet de moeite te nemen honderd meter te lopen om het af te voeren. De universiteit doet onderzoek naar de kwaliteit van dit grijswater en de conclusies zijn duidelijk: 'You can walk on it'. Er begint een duidelijk beeld te ontstaan over hoe je in dit soort wijken door het dode punt heen kunt breken en gelatenheid kunt omzetten in hoop. Daarvoor is het van belang te werken aan goede sanitaire voorzieningen, gevolgd door educatie (niet andersom). De regering heeft echter juist haar beleid herzien en vaart een volledig andere koers.

Een mede door kinderen ontworpen schoolplein in Augustenborg (Malmö), met een amfitheater dat tevens dient voor de berging van regenwater (foto: Peter Stahre).

Portugal

Rafaela Matos van de National Civil Engineering Laboratory in Lissabon vertelde een verhaal dat representatief is voor de landen die hard werken aan het wegwerken van hun achterstanden. Vooral in Portugal gaan de ontwikkelingen snel. Men slaagt er beter dan menig rijk land in de zuivering van afvalwater op orde te krijgen. Daarbij doet Portugal veel aan procesbewaking. Het opvallende is dat de Portugezen daarbij een slimme koers varen tussen overheidsmonopolie en marktwerking. Ze introduceren heldere criteria. Situaties zoals in Groot-Brittannië met de marktwerking proberen ze te voorkomen zonder de bureaucratische rompslomp van volledige overheidbemoeienis met zich mee te slepen. In Portugal is veel oog voor institutionele aspecten. Maar de maatschappelijke context komt nauwelijks in beeld.

Malmö

Een prachtig voorbeeld van hoe invulling is gegeven aan de stedelijke wateropgave door goed rekening te houden met de maatschappelijke context in een rijk land, kunnen we vinden in het Zweedse Malmö. Het betreft de wijk Augustenborg. Ruim tien jaar geleden was deze naoorlogse wijk sterk aan het verpauperen. Veel bewoners trokken weg. Een aanzienlijk deel van de huurwoningen kwam leeg te staan. Problemen ontstonden met het verkeer en de sociale veiligheid. Bij de woningbouwcorporaties bestond weinig bereidheid in de wijk te investeren. De gemeente - onder aanvoering van Peter Stahre - heeft het toen aangedurfd het watersysteem aan te passen. Het rioolstelsel was sterk overbelast. De keuze ging tussen het vergroten van de berging in het stelsel, waardoor alleen het rioleringsvraag-

stuk wordt opgelost, óf het aanleggen van een oppervlakkig systeem voor de afvoer van regenwater, gericht op een totale opwaardering van de wijk. Dankzij veel doorzettingsvermogen en een grote gevoeligheid voor wat er verder leeft in de wijk, is de tweede optie uitgewerkt én geïmplementeerd. Wie nu door de wijk loopt, ziet een prachtig netwerk van vijvers, regenwatergoten en greppels, bedacht door mensen met veel oog voor detail. Veel aandacht is besteed aan onderhoud en beheer. Bewoners van de wijk zijn volop bij de uitvoering betrokken. Er zijn meer problemen opgelost dan die van water alleen. Het imago van de wijk is veranderd. Augustenborg wordt nu gezien als een ecologische wijk, voor mensen met hart voor het milieu. De wijk trekt inmiddels veel hoogopgeleiden aan. Alle woningen zijn weer bewoond - er zijn zelfs wachtlijsten - en de woningbouwcorporaties investeren volop. Via het water is een negatieve spiraal omgebogen naar een positieve.

Samenwerking

Heldere en ontwapenende analyses van samenwerking tussen partijen bij de uitwerking en implementatie van duurzame stedelijke watersystemen werden gepresenteerd door Rebekah Brown van de Monash University in Melbourne en Liz Sharp van Bradford University in Engeland. Zij lieten zien hoe iets kan lukken als je het goed organiseert en hoe iets bij voorbaat mislukt als je organisatie er niet op ingericht is. Keer op keer blijkt dat het bij gemeenten noodzakelijk is een afdeling te hebben die zich specifiek richt op waterprojecten. Het kunnen slaan van een brug tussen technische aspecten enerzijds en maatschappelijke aspecten anderzijds, is daarbij een voorwaarde. Ook het actief mee kunnen doen in ontwerpprocessen met stedenbouwkundigen en landschapsarchitecten is een noodzakelijkheid. Rebekah Brown heeft een systematiek ontwikkeld voor het indelen van gemeenten in koplopers en achterblijvers. Deze indeling is ook voor Nederland herkenbaar.

Participatie en perceptie

Twee sessies waren gewijd aan de interactie met bewoners. Daarbij gaat het om participatie, perceptie en bewustwording. De verhalen werden vooral gepresenteerd door ingenieurs die wat langer in het vak zitten of sociale wetenschappers die zich voor het eerst wagen in de ICUD-arena. Voordrachten kwamen onder andere uit Denemarken, Verenigde Staten, Duitsland, Griekenland, Japan en Nederland. Daarbij valt op dat er een grote diversiteit is in benadering. Van een heldere methodologie is nog absoluut geen sprake. Dat hoeft nu ook nog niet, want we verkeren met zijn allen in een verkennend stadium. Het is wel van belang de komende jaren te werken aan een gedeelde methodologie, want het is nu vrijwel onmogelijk onderzoeksresultaten met elkaar te vergelijken.

Netwerk

Voorafgaand aan deze tiende conferentie van de ICUD is een netwerk gevormd van onderzoekers en praktijkmensen die zich interesseren voor stedelijk water en maatschappij. Dit netwerk is opgericht tijdens een bijeenkomst in september 2003 te Leeuwarden, gesubsidieerd door STOWA en het Interreg IIIb-programma Water City International en heeft leden in alle werelddelen. Het netwerk heet NUWS (Network on Urban Water and Society) en wordt vooral gedragen vanuit Nederland, Engeland en Australië. In Kopenhagen is besloten geen aparte werkgroep op te richten vanuit NUWS, maar zoveel mogelijk aansluiting te zoeken bij bestaande werkgroepen, zoals Socoma (de werkgroep die zich richt op bronmaatregelen voor stedelijk regenwater) en Water Sensitive Urban Design. De inzet van het netwerk is om meer afstemming te krijgen op onderzoeksgebied. ¶

Govert Geldof, Eilard Jacobs en Bert Palsma